

УДК 378: 095

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2\(215\)-96-102](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-2(215)-96-102)**Товканець Ганна Василівна,**

докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка
кафедри теорії та методики початкової освіти,
Мукачевський державний університет, Україна

Anna Tovkanets,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the
Department of Theory and Methods of Primary Education,
Mukachevo State University, Ukraine

E-mail: tovkanec2017@gmail.com**ORCID iD:** <https://orcid.org/0000-0002-6191-9569>

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

A Обґрунтовано особливості розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів у закладі вищої освіти. Наголошено, що специфіка професійного розвитку педагога полягає у формуванні індивідуальної свідомості, духовно-моральних цінностей, розвитку художньо-творчого та гуманістичного потенціалу особистості тощо. Розглянуто особливості розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів у закладі вищої освіти: насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості, організація діалогової спрямованості освітнього процесу, гуманістична спрямованість виховної роботи з майбутніми вчителями. Підкреслено, що насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості має великі можливості для розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога за допомогою: інтеграції навчальних дисциплін на основі цілісності завдання з розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів, що дозволяє здійснювати перехід від вузькопредметних форм навчання до міждисциплінарного комплексу; саморозвитку і самовиховання майбутніх учителів. Схарактеризовано особливості освітнього діалогу: паритет позицій викладача і студента у процесі взаємодії яких відбувається взаємовплив, формується здатність приймати позицію іншого; особлива емоційна атмосфера взаємовідносин, природне вираження своїх емоцій, емпатії по відношенню один до одного; здатність суб'єктів спілкування розпізнавати та активно застосовувати в діалогові широкий спектр як вербальних, так і невербальних засобів комунікації. Визначено, що гуманістична спрямованість виховної роботи з майбутніми педагогами проявляється у виокремленні наступних пріоритетів виховного процесу: підготовка майбутнього педагога до життя у взаємозалежному та одночасно альтернативному світі; формування у студентів розуміння необхідності співпраці між усіма націями та народами, беззастережне неприйняття війни як способу вирішення спірних питань у будь-якій галузі – державній, релігійній, етнічній тощо; виховання у майбутнього педагога поваги до навколишньої природи та соціального середовища, до різноманітності культур, пробудження почуття відповідальності за їхню долю, а також почуття власної гідності та особистої честі.

Ключові слова: гуманістичний підхід; освітній процес; гуманітарна культура; майбутній учитель; заклад вищої освіти; особистість

PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF THE HUMANITARIAN CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION

S This study substantiates the peculiarities of developing the humanitarian culture of future teachers in a higher education institution. The specificity of a teacher's professional development consists of the formation of individual consciousness, spiritual and moral values, and the development of the individual's artistic, creative, and humanistic potential. The peculiarities of the development of the humanitarian culture of future teachers in a higher education institution are considered: the saturation of educational material with a humanistic orientation, the organization of a dialogic orientation of the educational process, and the humanistic orientation of educational work with future teachers. It is emphasized that the saturation of the educational material with the content of a humanistic orientation has great opportunities for the development of the humanitarian culture of the future teacher through: integration of educational disciplines based on the integrity of the task of developing the humanitarian culture of future teachers, which allows the transition from narrow subject forms of education to an interdisciplinary complex; self-development and self-education of future teachers. The peculiarities of the educational dialogue are characterized as follows: the parity of the positions of the teacher and the student in the process of interaction of which there is a mutual influence, the ability to accept the other's position is formed; special emotional atmosphere of relationships, natural expression of one's emotions, empathy toward each other; and the ability of communication subjects to recognize and actively use various verbal and non-verbal means of communication in dialogue. It was determined that the humanistic orientation of educational work with future teachers is manifested

in the selection of the following priorities of the educational process: preparation of the future teacher for life in an interdependent and at the same time alternative world; formation of students' understanding of the need for cooperation between all nations and peoples, unconditional rejection of war as a way of solving controversial issues in any area - state, religious, ethnic, etc.; education of respect for the surrounding nature and social environment in the future teacher, for the diversity of cultures, awakening a sense of responsibility for their fate, as well as a sense of self-worth and personal honor.

Keywords: *humanistic approach; educational process; humanitarian culture; future teacher; higher education institution; personality*

Актуальність проблеми. Новий етап у розвитку педагогічної науки та педагогіки вищої школи пов'язаний з переоцінкою поглядів сучасників на значущість професійної підготовки. Нині педагогічна наука, гостро реагуючи на виклики суспільства та держави, на різноманітні запити самої особистості, звертається до проблеми людини, переосмислення її ролі та місця у світі, визнання людської особистості як найважливішої цінності [4, с. 16–17; 6, с. 22]. Відповідно до цього виникає необхідність перегляду змісту людинознавчих наук і професійної підготовки майбутнього вчителя, акцентуючи увагу насамперед на гуманітарних знаннях і гуманістичній діяльності вчителя.

Основу організації освітнього процесу закладу вищої освіти складає особистісна спрямованість гуманітарного професійного навчання студентів, що здійснюється з урахуванням конкретно-прикладного характеру підготовки у вищій школі – орієнтації на вирішення практичних завдань, пов'язаних із проблемою встановлення контактів зі здобувачами освіти, обґрунтування та проведення студентами під час педагогічної практики самостійних досліджень, спрямованих на забезпечення потреб розвитку особистості учнів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науковці констатують, що формування сквородинівського ідеалу «істинної людини» ввібрало в себе систему широко відомих гуманістичних ідей Григорія Сковороди, серед яких: гуманістичні ідеї природовідповідності (необхідність виявляти та розвивати природжені здібності, таланти, схильності учнів); філософська концепція «сродної праці» (реалізація цілепокладання за власними здібностями, нахилами, талантами); суспільний ідеал діяльнісного життя (виховання активної особистості); етичний ідеал доброчесності; демократичний ідеал свободи тощо [2, с. 10].

У цьому напрямі проблема гуманізації та гуманітаризації освіти у вітчизняній педагогічній теорії розглядалася як з методологічних позицій (В. Андрущенко, С. Гончаренко,

І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало та ін.), так і теоретико-практичних аспектів (О. Слоньовська, Г. Товканець, В. Тушева, С. Федоренко та ін.).

С. Гончаренко наголошував, що діяльність із розвитку особистості полягає насамперед у розумінні сутності людини, що передбачає врахування цінності, унікальності, непередбачуваності особистості [1, с. 157].

І. Зязюн визначив основні завдання гуманістичної освітньої парадигми – виявлення і розвиток специфічних особливостей суб'єкта виховання, сфери його мотивацій і потреб, створення й реалізацію умов, що забезпечують вільний розвиток суб'єкта в сьогоденні та його підготовку до життя в майбутньому. Гуманістичні ідеї щодо розвитку особистості, на думку І. Зязюна, виходять із постулату про розвиток людської психіки, мають поступальний характер за наявності відповідних умов і конструктивного задоволення потреб у самовираженні [3; 8, с. 28].

Н. Ничкало наголошує на важливості особистісно-діяльнісної парадигми сучасної освіти, оскільки такий підхід сприятиме духовному і гуманному розвитку особистості майбутнього фахівця, формуванню національної свідомості, патріотизму, почуття професійної честі і гідності, вміння працювати у колективі [5, с. 40].

Л. Хомич, розглядаючи зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти, підкреслює, що загальнокультурний розвиток особистості ґрунтується на принципі створення цілісного культурно-освітнього простору і орієнтований на неперервний розвиток особистості, на оволодіння нею духовними і матеріальними багатствами, які забезпечують усвідомленість життєдіяльності, розумне відношення до природи, суспільства, держави. Культурологічну парадигму на початку третього тисячоліття, за висловом Л. Хомич, необхідно розглядати через зміст педагогічної освіти як єдність широких фундаментальних і глибоко систематизованих спеціальних знань [13, с. 15].

Специфіка професійного розвитку майбутнього вчителя полягає у формуванні індивідуальної

свідомості, духовно-моральних цінностей, розвитку художньо-творчого та гуманістичного потенціалу особистості [10, с. 87] та пов'язана з його високим соціокультурним потенціалом, особливою значущістю для державної освітньої і культуротворчої політики в умовах соціально-економічних змін.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Гуманізація освіти є одним із основних чинників гуманізації суспільства, оскільки через систему освіти забезпечується процес соціалізації, професіоналізації індивіда, і саме в цій структурі засвоюються норми, правила та цінності культури соціального середовища.

Оскільки формування гуманітарної культури майбутніх учителів здійснюється в умовах закладу вищої освіти, то виникає необхідність виокремлення особливостей її розвитку і створення адекватних освітніх умов. Враховуючи теоретико-методологічні підходи до дослідження гуманітарної культури та досвід практичної діяльності, ми визначили, що для процесу розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів характерним є: насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості; організація діалогової спрямованості освітнього процесу; гуманістична спрямованість виховної роботи з педагогами.

Мета статті: обґрунтувати особливості розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога у закладі вищої освіти.

Викладення основного матеріалу. Дослідження освітнього процесу у закладі вищої освіти показало, що завдання розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів необхідно розглядати насамперед через насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості, що передбачає посилення гуманітарної спрямованості процесу навчання та відповідність принципам гуманістичних концепцій. Результати наукових досліджень [9; 11; 12; 13] засвідчують, що насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості сприяє глибшому засвоєнню та закріпленню майбутніми педагогами здобутих раніше знань.

Гуманістичний вплив через зміст навчання у закладі вищої освіти визначається тим, що вплив гуманітарних знань на моральність визначається природою самої моральності. Моральна цінність гуманітарної культури полягає в тому, що вона складає фундамент гуманістичного світогляду,

який допомагає виробити міцні переконання, які є керівним принципом майбутнього педагога у його педагогічній діяльності та професійній поведінці [10, с. 90]. У гуманітарних науках розкривається сутність суспільних відносин, соціальних цінностей, відносин між людьми, місце та роль людини в навколишньому світі, сенс її життя тощо. Результати досліджень із цих наук можуть безпосередньо використовуватись у розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів. Зокрема, це стосується таких дисциплін, як-от: «Педагогічна етика», «Педагогічна майстерність», «Педагогічна психологія», «Теорія і методика виховання» тощо.

У процесі навчання у закладах вищої освіти насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості має великі можливості для розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога з урахуванням:

- інтеграції навчальних дисциплін на основі цілісності завдання з розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога, що дозволяє здійснювати перехід від вузькопредметних форм навчання до комплексу міждисциплінарності;
- спадкоємності на всіх етапах розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів під час вивчення навчальних дисциплін;
- створення сприятливого педагогічного середовища взаємодії, особистісно-орієнтованої співпраці та діалогічного стилю спілкування науково-педагогічного персоналу і майбутніх учителів;
- забезпечення систематичного та послідовного саморозвитку і самовиховання майбутніх учителів [9; 12].

Важливим моментом у процесі насичення навчального матеріалу змістом гуманістичної спрямованості є й те, що ці дисципліни вивчаються у процесі всього періоду навчання майбутнього педагога у закладі вищої освіти. Це дозволяє здійснювати розвиток гуманітарної культури майбутніх учителів педагога як соціопедагогічного, культурологічного феномену на всіх етапах професійної підготовки.

Одним із найефективніших чинників розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів є організація діалогового спрямування освітнього процесу ЗВО. У сучасних умовах ЗВО поставлений перед проблемою підготовки такого педагога, який мав би не лише глибокі наукові знання, професійну майстерність, а й володів особливою

культурою діалогу, що забезпечує його відкрити, особистісно-ціннісну, творчу взаємодію з різними аспектами життя та професійної діяльності.

Виступаючи певною формою спілкування та виконуючи всі його функції, діалог має ширший зміст, оскільки пронизує все коло відносин і проявів людського життя. До факторів, що вказують на необхідність організації діалогу в освітньому процесі, потрібно віднести зростаючу вимогу до рівня комунікативних умінь майбутнього педагога [6]. Саме через діалог майбутній учитель може досягти відкритих, наповнених духовно-ціннісним змістом взаємовідносин з учнями [12].

Вважаємо, що діалогічний підхід є проявом суб'єкт-суб'єктної форми взаємовідносин і ґрунтується на паритеті суб'єктів спілкування, на прийнятті у свій внутрішній світ позиції іншої людини як цінності й тим самим виступає як один із основних принципів загального та професійного розвитку особистості майбутніх учителів, як умова розвитку їхньої гуманітарної культури.

Нами виявлено характерні особливості застосування діалогу у процесі розвитку гуманітарної культури майбутніх учителів:

- паритет позицій викладача і студента, у процесі взаємодії яких відбувається взаємний вплив один на одного, формується здатність приймати позицію іншого;

- прийняття студента таким, яким він є, повага до його думки, відсутність будь-яких суб'єктивних оцінок;

- формування у викладачів і студентів адекватних уявлень і подібних поглядів із одних і тих самих питань, що сприяє розвитку механізму ідентифікації;

- особлива емоційна атмосфера взаємовідносин, природне вираження своїх емоцій, емпатії по відношенню один до одного;

- здатність суб'єктів спілкування розпізнавати та активно застосовувати в діалогові широкий спектр як вербальних, так і невербальних засобів комунікації [8].

Однією з особливостей розвитку гуманітарної культури особистості у закладі вищої освіти є гуманістична спрямованість виховної роботи з майбутніми педагогами. Розвиток гуманітарної культури майбутнього педагога досягається у процесі цілеспрямованої, організованої виховної роботи у ЗВО, головним завданням якої є збереження досягнень педагогічного досвіду, духовно-моральних традицій української

культури, наукового та інтелектуального потенціалу, фундаментальних напрацювань із проблем розвитку духовної, морально-етичної, гуманістичної сфери особистості майбутнього педагога.

Гуманістична спрямованість виховної роботи з майбутніми педагогами проявляється у виокремленні наступних пріоритетів виховного процесу:

- підготовка майбутнього педагога до життя у взаємозалежному та одночасно альтернативному світі;

- формування у студентів розуміння необхідності співпраці між усіма націями та народами, беззастережне неприйняття війни як способу вирішення спірних питань у будь-якій галузі – державній, релігійній, етнічній тощо;

- виховання у майбутніх учителів поваги до навколишньої природи та соціального середовища, до різноманітності культур, пробудження почуття відповідальності за їхню долю, а також почуття власної гідності та особистої честі;

- створення атмосфери співпраці між викладачами та майбутніми педагогами, заохочення прагнення майбутнього вчителя до пошуку способів вирішення проблем, що постали перед ними, розкриваючи навіть в окремому випадку наявність суспільно значущого змісту;

- навчання майбутнього педагога мислити широкомасштабно, завжди робити вибір на користь співробітництва та партнерства [7; 12].

На підставі аналізу результатів досліджень вітчизняних учених [7; 9; 12; 13] нами виявлено, що умовами забезпечення ефективності функціонування системи гуманістичного виховання у ЗВО можуть бути:

- знання індивідуально-психологічних особливостей студентів, уміння бачити кінцеву мету виховання майбутнього вчителя та їхнє місце в освітньому процесі ЗВО, факультету, кафедри, галузі науки, теми, що вивчається, та на цій основі забезпечення гуманітарної й педагогічної спрямованості виховання;

- вміння суб'єктів виховання забезпечувати наступність виховання; пам'ятати, що виховання майбутнього педагога не початок, а продовження процесу виховання, і відповідно до цього враховувати виховні аспекти як попередніх, так і наступних періодів;

- вміння суб'єктів виховання підбирати необхідні форми та методи виховного впливу до

кожного конкретного студента та забезпечувати досягнення виховних цілей;

– авторитет викладача, його особистий приклад, висока вимогливість до себе, свого зовнішнього вигляду, манери поведінки тощо [7, с. 7].

У процесі розвитку гуманітарної культури майбутнього педагога можуть використовуватися різноманітні форми, методи та засоби, що сприяють оволодінню майбутніми педагогами системою гуманістичних цінностей, морально-ціннісних принципів, розширення у студентів досвіду взаємодії з іншими суб'єктами виховання.

Найефективнішими формами, методами виховної роботи у ЗВО педагогічного профілю є ті, на яких майбутні вчителі отримують можливість активно реагувати, коректно обстоюючи власну думку, наводити приклади з літератури, історії, художніх і документальних фільмів, власного життя, з життя своїх батьків та близьких, обумовлювати своє ставлення до життєвих ситуацій, до подій, характерів тощо.

Результати дослідження. Можна визначити такі показники сформованості гуманітарної культури: визнання педагогом цінності людини, вміння вирішувати педагогічні завдання у ситуаціях діалогового спілкування, регулярне використання діалогових технологій, володіння методами управління процесами саморозвитку, самосвідомості, здатність і готовність до вибудовування партнерських відносин із співрозмовником, постійне здійснення рефлексії власної діяльності, готовність і бажання до проектування програми свого особистісно-професійного розвитку з урахуванням гуманістичних принципів.

Отже, професійна підготовка у сучасних умовах орієнтується на формування педагога нового типу, для якого потреба у творчості, самоосвіті й саморозвитку, переході від функціонально-рольового перебування в освітній організації (школі, коледжі, закладі вищої освіти) до цілісної життєдіяльності у професійно-педагогічній сфері набуває гуманістичного спрямування та практико орієнтованого характеру [9]. Підвищується значення професійної компетентності загалом і гуманітарної культури як особистісної якості зокрема.

Потреба у кваліфікованих компетентних спеціалістах із високим рівнем гуманітарної культури продиктована як специфікою

українського суспільства, так і європейськими та міжнародними стандартами.

Висновки. Мета освіти як соціокультурного інституту обумовлена її культурною функцією, яка є пріоритетною й орієнтується на такі культурні доміанти сучасності, як-от: гуманізм і духовність. У результаті цього стає значущим переосмислення цінностей гуманітарної підготовки майбутніх освітян. Ціль гуманізації освітнього процесу – становлення повноцінної особистості, носія культурних цінностей, джерела розвитку гуманітарної культури (традицій української педагогіки і філософії), що гармонійно поєднує в собі моральні, духовні та гносеологічні аспекти. Гуманітаризація освіти як частина загальної тенденції гуманізації українського суспільства визначає культуроцентричну парадигму організації освіти, взаємодіє із соціоцентричною та людиноцентричною парадигмами освіти.

Гуманітарна основа педагогічної освіти – це насамперед орієнтація майбутнього фахівця та його професійних знань на потреби і знання іншої людини та на постійний професійний саморозвиток, самоосвіту незалежно від напрямку його підготовки або спеціальності. Розвиток гуманітарної культури майбутніх учителів є процесом сприйняття, усвідомлення та засвоєння гуманітарного знання, внаслідок чого формуються професійно важливі якості особистості, такі як розуміння, співпереживання, емпатія, відповідальність, громадянськість, повага до свободи іншої людини, етнокультурна толерантність тощо.

Завдання моделі гуманітарної підготовки студентів: формуючи через культуру, мистецтво, історію, світогляд людей, приділяти особливу увагу філософським основам сприйняття життя, виявляти загальні закономірності та загальні культурні цінності у різних навчальних предметах гуманітарного циклу; на основі технології інтеграції розвивати у студентів здатність до цілісного пізнання світу, розвивати творчий потенціал особистості, емоційну, інтелектуальну, духовну сферу; сприяти вихованню вчителя-гуманіста, носія високої моральної культури, гуманіста.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні проблеми розвитку комунікативних компетентностей майбутніх учителів в українській і європейській вищій школі.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С. У. Гуманізація освіти. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 156–158.
2. Гуманістичні ідеї: від Григорія Сковороди до сучасного педагога-новатора в системі неперервної освіти : колект. наук. монографія / за наук. ред. Н. І. Білик ; редкол.: В. В. Зелюк, М. О. Кириченко, В. В. Пилипенко, З. В. Рябова та ін. Полтава : ПАНО ім. М. В. Остроградського, 2023. 542 с. DOI: <https://doi.org/10.33272/M2023-1> URL: http://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/monografii_skovoroda_2023.pdf
3. Зязюн І. А. Філософські засади освіти: освітні і виховні парадигми, освітні технології, діалектика педагогічної дії. *Педагогічна майстерність у закладах професійної освіти* : монографія. Київ, 2003. С. 11–60.
4. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні : монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), О. М. Топузов (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с.
5. Ничкало Н. Г. Філософія освіти і педагогіка праці в науковій діяльності професора *Зигмунта Вятровського*. *Зигмунт Вятровський. Доктор Honoris Causa Академії педагогічних наук України* / за ред. : Н. Г. Ничкало, І. А. Зязюна. Київ, 2007. С. 33–46. URL:<https://lib.iitta.gov.ua/711255/1/59.pdf>
6. Ничкало Н., Товканець Г. Виклики українській освіті в умовах нових викликів та загроз. *Інноваційні практики освітньої діяльності для особистісного і професійного розвитку фахівців на початку XXI століття* : монографія / за заг. ред. : Н. М. Авшенюк, Г. В. Товканець. Ужгород : РІК-У, 2023. С. 10–23.
7. Островерх О. О. Гуманізація як найважливіший принцип побудови освітніх систем. *Педагогічні особливості формування професійних якостей студентів* : зб. наук. пр. Харків : СТИЛЬ-ІЗДАТ, 2004. С. 146–151.
8. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. Київ : Вища школа, 1997. 349 с.
9. Слоньовська О. Б. Полікультурна освіта майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах Канади : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Житомирський держ. ун-т імені Івана Франка. Житомир, 2011. 22 с.
10. Товканець Г. В. Принципи професійного розвитку як регулятивні норми практичної діяльності педагога. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2022. Вип. 26. С. 85–93. URL:<http://aesthetichpedaction.pnpu.edu.ua/issue/view/16336/9167>
11. Тушева В. В. Теоретико-методичні засади формування науково-дослідницької культури майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки : монографія / УМО НАПН України. Харків : Федорко, 2013. 428 с.
12. Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Інститут проблем виховання НАПН. Київ, 2017. 40 с.

13. Хомич Л. Зміст культурологічної парадигми розвитку педагогічної освіти. *Культурологічна складова професійного розвитку педагога* : зб. наук. праць / за ред.: Л. Хомич, Л. Султанової, Т. Шахрай. Київ ; Ніжин : Вид-ць ПП Лисенко М. М., 2012. С. 13–22.

References

1. Honcharenko, S. U. (2008). Humanizatsiia osvity [Humanization of education]. In V. H. Kremen (Ed.), *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]* (pp. 156–158). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
2. Bilyk, N. I. (Ed.). (2023). *Humanistychni idei: vid Hryhoriia Skovorody do suchasnoho pedahoha-novatora v systemi nepererвної osvity [Humanistic ideas: from Hryhoriy Skovoroda to the modern teacher-innovator in the system of continuous education]*: kolekt. nauk. monohrafiia. Poltava: PANO im. M. V. Ostrohradskoho. DOI: <https://doi.org/10.33272/M2023-1> Retrieved from http://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdzily/kafedra_pedmaisternosti/biblioteka/monografii_skovoroda_2023.pdf [in Ukrainian].
3. Ziazun, I. A. (2003). *Filosofski zasady osvity: osvitni i vykhovni paradyhmy, osvitni tekhnologii, dialektyka pedahohichnoi dii [Philosophical foundations of education: educational and educational paradigms, educational technologies, dialectics of pedagogical action]*. In *Pedahohichna maisternist u zakladakh profesiinnoi osvity [Pedagogical skill in professional education institutions]*: monohrafiia (pp. 11–60). Kyiv [in Ukrainian].
4. Kremen, V. H. (Ed.). (2021). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektvyvy rozvytku osvity v Ukraini [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]*: monohrafiia. Kyiv: KONVI PRINT [in Ukrainian].
5. Nychkalo, N. H. (2007). *Filosofii osvity i pedahohika pratsi v naukovi diialnosti profesora Zyhmunta Viatrovskoho [Philosophy of education and pedagogy of work in the scientific activity of Professor Zygmunt Viatrovsky]*. In N. H. Nychkalo, I. A. Ziazun (Eds.), *Zyhmunt Viatrovskiy. Doktor Honoris Causa Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [Zygmunt Viatrovsky. Doctor Honoris Causa of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine]* (pp. 33-46). Kyiv. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/711255/1/59.pdf> [in Ukrainian].
6. Nychkalo, N., & Tovkanets, H. (2023). *Vyklyky ukrainkii osviti v umovakh novykh vyklykiv ta zahroz [Challenges to Ukrainian education in the conditions of new challenges and threats]*. In N. M. Avsheniuk, & H. V. Tovkanets (Eds.), *Innovatsiini praktyky osvitnoi diialnosti dlia osobystimsnoho i profesiinoho rozvytku fakhivtsiv na pochatku XXI stolittia [Innovative practices of educational activity for the personal and professional development of specialists at the beginning of the 21st century]*: monohrafiia (pp. 10-23). Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].
7. Ostroverkh, O. O. (2004). *Humanitaryzatsiia yak naivazhlyvishi pryntsyp pobudovy osvitnikh system [Humanization as the most important principle of building educational systems]*. In *Pedahohichni osoblyvosti formuvannia profesiinykh yakosteiv studentiv [Pedagogical features of formation of professional qualities of students]*: zb. nauk. pr. (pp. 146-151). Kharkiv: STYL-IZDAT [in Ukrainian].
8. Ziazun, I. A. (Ed.). (1997). *Pedahohichna maisternist [Pedagogical skill]*: pidruchnik. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

9. Slonovska, O. B. (2011). *Polikulturalna osvita maibutnikh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin u vyshchykh navchalnykh zakladakh Kanady [Multicultural education of future teachers of humanitarian disciplines in higher educational institutions of Canada]*. (Extended abstract of PhD diss.). Zhytomyr [in Ukrainian].

10. Tovkanets, H. V. (2022). Pryntsypy profesiinoho rozvytku yak rehuliatyvni normy praktychnoi diialnosti pedahoha [The principles of professional development as regulatory norms of the teacher's practical activity]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii [Aesthetics and ethics of pedagogical action]*, 26, 85–93. Retrieved from <http://aestheticpedaction.pnpu.edu.ua/issue/view/16336/9167> [in Ukrainian].

11. Tusheva, V. V. (2013). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia naukovo-doslidnytskoi kultury maibutnoho vchytelia v protsesi profesiinoy pidhotovky [Theoretical and methodological principles of the formation of the scientific*

and research culture of the future teacher in the process of professional training]: monohrafiia. Kharkiv: Fedorko [in Ukrainian].

12. Fedorenko, S. V. (2017). *Teoriia i metodyka formuvannia humanitarnoi kultury studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv SShA [Theory and methodology of formation of humanitarian culture of students of higher educational institutions of the USA]*. (Extended abstract of D diss.). Kyiv [in Ukrainian].

13. Khomych, L. (2012). Zmist kulturolohichnoi paradyhmy rozvytku pedahohichnoi osvity [The content of the cultural paradigm of the development of pedagogical education.]. In L. Khomych, L. Sultanovoi, & T. Shakhrai (Eds.), *Kulturolohichna skladova profesiinoho rozvytku pedahoha [Cultural component of teacher's professional development]: zb. nauk. prats (pp. 13–22)*. Kyiv; Nizhyn: Vyd-ts PP Lysenko M.M. [in Ukrainian].

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 19.03.2024